

LUND UNIVERSITY

De slovakiska Karpaterna - Höga Tatra, träkyrkor och slott

Ranta, Michael

Published in:
Kulturens värld

2010

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Ranta, M. (2010). De slovakiska Karpaterna - Höga Tatra, träkyrkor och slott. *Kulturens värld*, (1).
<https://docs.google.com/fileview?id=0B9XMYDSzx5OaZmFkNzBjNDQtNGYyOS00MDY1LWE50TAZDZVtMDc3NzIzMzg0&hl=en>

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

De slovakiska Karpaterna – Höga Tatra, träkyrkor och slott

Medan Tjeckien med dess huvudstad Prag drar till sig relativt stora skaror turister väcker dess "systerstat" Slovakien ofta endast marginellt intresse. Trots att bägge länder numera tillhör EU verkar Slovakien fortfarande ha lite svårt att befria sig från en något gråaktig öststatsstämpel. Ändå bjuder landet – med en yta som bara utgör en tiondel av Sveriges – på ett smörgåsbord av kulturskatter och hisnande naturlandskap, inte minst med de alpliknande Västkarpaterna och Tatrabergen.

Text och foto Michael Ranta

De slovakiska Karpaterna – Höga Tatra, träkyrkor och slott

Medan Tjeckien med dess huvudstad Prag drar till sig relativt stora skaror turister väcker dess "systerstat" Slovakien ofta endast marginellt intresse. Trots att bägge länder numera tillhör EU verkar Slovakien fortfarande ha lite svårt att befria sig från en något gråaktig öststatsstämpel. Ändå bjuder landet – med en yta som bara utgör en tiondel av Sveriges – på ett smörgåsbord av kulturskatter och hisnande naturlandskap, inte minst med de alpliknande Västkarpaterna och Tatrabergen.

Text och foto Michael Ranta

Högt över det pittoreska böljande landskapet i norra Slovakien reser sig den storslagna slottsruinen Spišský hrad från 1200-talet.

Plittoreska småstäder, där invånarna ibland till vardags bär folkdräkter och använder sig av häst och vagn som arbetsredskap, ger landet en säregen charm. På andra håll lockar världsarvslistade slottsanläggningar och kyrkor. Och huvudstaden Bratislava med dess närhet till Wien håller med rätta på att bli ett allt populärare resmål.

När jag med bilen närmar mig den slovakiska gränsen norrifrån, närmare bestämt från Kraków i Polen, hägrar en storslagen och dramatisk bergskuliss i bakgrunden: Höga Tatra med bergstoppar upp till 2 600 meters höjd. Eftersom Slovakien och Polen bågge tillhör Schengenområdet finns även i detta ensliga område ingen gränskontroll, endast skyltar med respektive statsbeteckning. Detta är lite som Norrland mitt i Centraleuropa. Tystnaden och lugnet blir påtaglig, också beroende på att Polens tyvärr ofta hopplappade och bullriga vägar helt plötsligt övergår till en avsevärt slätare vägbeläggning, som dock, vilket jag efter hand kommer att erfara, långtifrån alltid förekommer i Slovakien. Min målsättning är att passera bergsmassivet och att besöka några av de kulturhistoriska sevärdheterna i norra Slovakien, och sådana finns det gott om.

I den lilla orten Lendak tar jag min utgångspunkt, och redan här möts jag av stor gästvänlighet och, i alla fall för en storstadsbo, exotiska inslag som snabbspringande arbetshästar med hövagnar, grusvägar, ett enormt storkbo på en skorsten, en rätt så brokig bebyggelse med ibland märkliga färgaccenter och äldre personer klädda i folkdräkter. Dessa dräkter med sina färgstarka ornament är ofta ytterst omsorgsfullt gestaltade med stor och tidskrävande hantverksskicklighet. I ett litet privatmuseum i ett bostadshus i Lendak kan en kronologisk översikt av dessa fascinerande och vackra dräkters utveckling beskådas. De är dock långt ifrån museiföremål eller förbehållna de äldre, utan används även av barn och yngre personer på söndagarna i samband med gudstjänsterna i ett av den katolska ortens viktigaste sociala nav – kyrkan.

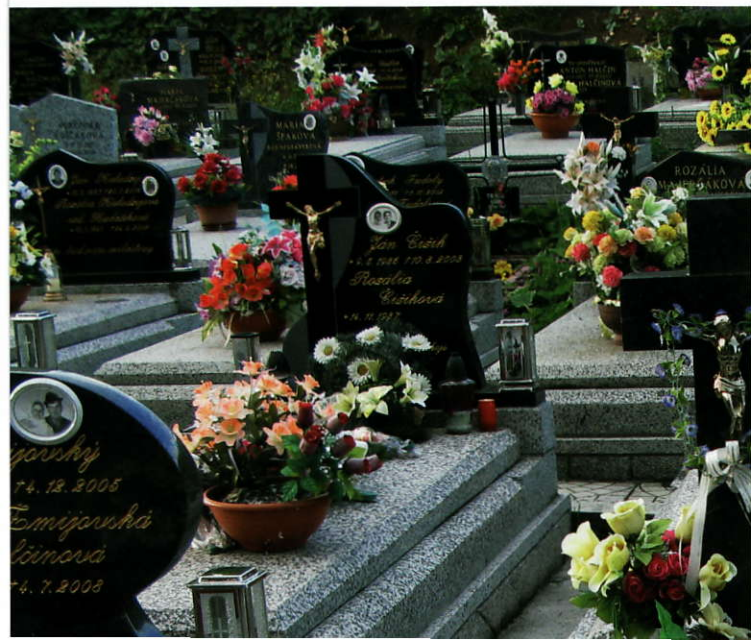
Den närliggande kyrkogården med sin överdådiga och färggranna blomsterutsmyckning (i bestående plastmaterial) och påkostade gravstenar, som för det mesta inkluderar avbildningar av de avlidna, kan bara beskrivas som vacker, rörande – och i sitt visuella överflöd närmast barock. Endast en liten del av Lendaks äldre träbebyggelse finns bevarad, men annars förekommer på många andra håll i nordöstra Slovakien en rik träarkitektur.

På UNESCO:s världsarvslista förekommer sammanlagt 8 träkyrkor från 1400-1700-talen i regionen (av sammanlagt ett 50-tal), såväl katolskt- och grekiskt-ortodoxa som protestantiska. Ett av de äldsta exemplen utgör den romersk-katolska kyrkan i Hervartov från 1500-talet, som i likhet med flera andra har ett framskjutande klocktorn och ett brant sadeltak täckta med träplattor. Interiören är överraskande rikligt dekorerad i en naivistisk stil med bland annat växtornament, bibliska skildringar och personifikationer av dygder.

Ännu mer markant blir det barocka överflödet i den protestantiska kyrkan från 1600-talet i den närliggande orten Kežmarok. Bottenvåningens ytterväggar är här täckta med vit, neutral stuck som skapar illusionen av en stenbyggnad. Således blir jag nästan överrumplad, när jag beträder själva kyrkorummets, nämligen av själva trämateriallets framträdande karaktär och inte minst av de överdådiga skulpturala och bildmässiga dekorationerna. I trätalet visas en klarblå himmel med luftiga moln, varifrån apostlar och evangelister tittar ner på besökarna. I likhet med övriga protestantiska kyrkor i den huvudsakligt katolska regionen fick även kyrkan i Kežmarok endast uppföras utanför stadsmurarna. Andra restriktioner bestod av att inga klocktorn, metallspikar eller byggnadsmaterial som sten eller tegel tilläts. Samtidigt fanns i nordöstra Slovakien också en viss religiös tolerans, en fredlig samexistens mellan västerländska och bysantinskt-ortodoxa tros- och kulturyttringar, vilket även framhävs i UNESCO:s motivering, likaså en lokalt unik och variationsrik sammanflätning av stilelement från gotiken, renässansen och barocken.

Även exempel på profan träbebyggelse förekommer rikligt, exempelvis i den lilla (likaså världsarvslistade) byn Vlkolinec, med numera endast 35 invånare, som finns omnämnd redan 1376. Orten med sina till större del bebodda timmerstugor saknar nymodigheter som bland annat vattenledningar och avlopp och anses utgöra ett sällsynt välbevarat exempel på en medeltida centraleuropeisk bergsby.

Kyrkogården i den lilla orten Lendak är omsorgsfullt och överdådigt utsmyckad.

Bakom den protestantiska träkyrkans putstäckta fasad i Kežmarok döljer sig en praktfull barock interiör. © ab vs agróh

Många av de 35 invånarna i byn Vlkolinec är i 80-årsåldern.

Artikelförfattaren (t v) tillsammans med två medlemmar av en gästvänlig värdfamilj i Lendak – Benedikt och Miriam Nebusa – klädda i traditionella färgstarka folkdräkter.

Grevinna badade i avrättades blod

Flera regelrätta friluftsmuseer med traditionell träarkitektur förekommer på olika håll i Slovakien, exempelvis i Stará Ľubovňa. Ovanför anläggningen med en ditflyttad grekisk-ortodox kyrka reser sig den välbefästa borgen med samma namn från 1300-talet. När jag besiktigar den har jag här tillfälle – och för min del för första gången – att beskåda en uppvisning med synnerligen respektingivande (och snabba!) jaktfåglar såsom falkar, örnar och ugglor.

Bara några mil härifrån befinner sig en ännu mer imponant borganläggning, Spišský hrad. Med en yta på mer än 4 hektar räknas den som en av Centraleuropas största och tronar på en kalkstensklippa 200 m ovanför det omgivande landskapet. Tyvärr är borgen numera i stort sett bara en storslagen ruin, icke desto mindre ändå uppförd på UNESCO:s lista – i likhet med den närliggande och välbevarade medeltidsstaden Bardejov som har cirka 33 000 invånare. Orten, tidigare en slavisk bosättning, fick ett uppsving under 1300-talet när tyska kolonister anlände och medförde nya ekonomiska och kulturella impulser. Dels utvecklades Bardejov till ett viktigt centrum för handeln med Polen, dels infördes även gotikens och renässansens stilideal. I stadens historiska centrum utmärks inte minst rådhusplatsen, en luftig rektangulär plats, omgiven av borgarhus, som med sina tilltalande proportioner verkar ha gestaltats utifrån gyllene snittets harmonilära. I dess mittpunkt befinner sig det lilla rådhuset (numera ett museum), ursprungligen av gotisk karaktär men sedan försedd med renässansinslag. På platsens ena kortsida befinner sig däremot en entydigt gotisk kyrka av basilikatyp. Inuti imponeras jag av dess rikhaltiga utsmyckning, bland annat av inte mindre än 11 sengotiska altarskåp med utsökta och detaljrika träsniderier.

Innan jag beger mig till Bratislava bestämmer jag mig för att söka upp en borg som kanske snarare har ett kuriositetsvärde än ett kulturhistoriskt. I Čachtice befinner sig en slottsruin från 1200-talet som numera huvudsakligen är känd som vistelseort, och senare fängelse, för "blodsgrevinnan" Elizabeth Báthory (1560-1614). Enligt sägnen hade hon med en så kallad "järnjungfru" låtit tortera och avrätta mer än 600 unga kvinnor i vars blod hon badade för att bevara sin ungdom. När detta upptäcktes fängslades hon och

Slottsruinen i Čachtice där blodsgrevinnan Elizabeth Báthory vistades och senare hölls fängslad.

murades in i ett litet rum på slottet, med endast en liten lucka genom vilken hon fick mat och dryck, där hon efter 4 års fångenskap avled. Vad som nu egentligen är sant i denna historia är delvis höljt i dunkel, men historiska dokument tyder på en viss verklighetsförankring. Men det har också framförts att i grund och botten politiskt-religiösa skäl föranledde tillfångatagandet: det österrikiskt-habsburgska huset, som hade initierat husrannsakan och den efterföljande rättegången, och adelsläkten Báthory hade sedan länge varit politiska motståndare. Dessutom var habsburgarna katoliker, medan Elizabeth Báthory var protestant. Hur det än må vara, så har historien gett upphov till en florerande mytbildning och blivit ett tacksamt och makabert ämne inom litteratur och film.

När jag nu, efter att länge ha kört uppför en ovanligt smal och besvärlig grusväg, anländer vid borgen blir jag faktiskt en aning besviken. Anläggningen har snarare karaktären av en stor ruinhög, endast enstaka valv, väggpartier och tornfragment kvarstår. Området är ödsligt och tyst, ogräs växer överallt, och turisterna lyser helt med sin frånvaro. Någon enstaka skylt upplyser besökaren om slottets historia. Men desto mera imponerad blir jag av utsikten från ruinen: det omgivande slovakiska landskapet är i sin vidsträcktighet och med sina böljande kullar och slätter synnerligen pittoreskt, ja bedårande vackert. Men jag skulle nog helst inte vilja vistas här efter mörkrets inbrott...

Jag lämnar nu Västkarpaternas sista utkanter och närmar mig den stora staden Bratislava med drygt 400 000 invånare. Atmosfären här är slående annorlunda än det jag hittills har sett. Krångliga och högt trafikerade ringleder omger staden, flankerade av köpcentra samt kontors- och bostadskomplex, och i ytterområdena förekommer ibland en mer eller mindre öststatsrisig bebyggelse. I dess historiska stadskärna avlöser däremot praktfulla gotiska och barocka kyrkor och palatsliknande byggnader varandra.

Doften av Wiens kafékultur är här påtaglig, och till Wien är det faktiskt bara 6 mil härifrån. Ω

